

**Όταν η γραφή γίνεται παιχνίδι: Δημιουργική Γραφή, Κριτικός Γραμματισμός & ΤΠΕ.
Το παράδειγμα του Πρότυπου Πειραματικού Σχολείου του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης.**

Ηλιοπούλου Κωνσταντίνα

Δρ. Γλωσσολογίας, Φιλολόγος Π.Π.Σ.Π.Θ.

k.ilioroulou@live.com

Μαυρίδου Αλεξάνδρα

Μεταπτυχιακό Δημιουργικής Γραφής ΠΔΜ, Φιλολόγος Π.Π.Σ.Π.Θ.

alexandra.mauridou@gmail.com

Νικολαΐδου Σοφία

Συγγραφέας, Δρ. Παιδαγωγικής, Φιλολόγος Π.Π.Σ.Π.Θ.

plagona@otenet.gr

Ρουβάς Γεώργιος

MSc Information Systems, εξωτερικός συνεργάτης Ομίλου Δημιουργικής Γραφής Π.Π.Σ.Π.Θ.

gsrouvas@yahoo.co.uk

Περίληψη

Η εισήγηση που ακολουθεί παρουσιάζει το θεωρητικό πλαίσιο εφαρμογής και το παράδειγμα της αξιοποίησης των ΤΠΕ, της Δημιουργικής Γραφής, της Εναλλακτικής Αξιολόγησης και του Κριτικού Γραμματισμού για τη διδασκαλία της Λογοτεχνίας και την παραγωγή συνεχούς γραπτού λόγου στο πλαίσιο της εφαρμογής Πιλοτικών Προγραμμάτων Σπουδών στο Γυμνάσιο και του Ομίλου Δημιουργικής Γραφής στο Πρότυπο Πειραματικό Σχολείο του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης.

Λέξεις - κλειδιά: Δημιουργική Γραφή, ΤΠΕ, Κριτικός Γραμματισμός, Εναλλακτική Αξιολόγηση

Εισαγωγή

Το γεγονός ότι μετά από την καταγιστική εξέλιξη της γλωσσολογίας κατά τον 20ό αιώνα η διδακτική της γλώσσας έχει δομηθεί συστηματικά και κατά ένα βαθμό αποτελεσματικά για όλες τις βαθμίδες της εκπαίδευσης δεν δύναται να αποτελέσει σε καμία περίπτωση πρόσχημα για την υπαγωγή της λογοτεχνίας στην ύλη της γλωσσικής διδασκαλίας.

Στο πλαίσιο εφαρμογής των νέων ΠΣ για τη ΝΕΓ, η εκλεκτική συγγένεια των συγγραφικών με τις γλωσσικές ασκήσεις που σχεδιάζονται στο πλαίσιο της δημιουργικής γραφής αποβαίνει πολλαπλά ωφέλιμη για τους μαθητές, στο μέτρο που οι οπτικές γωνίες της διδασκαλίας της γλώσσας και του λογοτεχνικού γραμματισμού παραμένουν διακριτές. Συνακόλουθα, η πρόσληψη της λογοτεχνίας και η παραγωγή της γλώσσας από αποκλειστικά παθητικές γίνονται δυναμικά ενεργητικές διεργασίες (Σουλιώτης 2012· Νικολαΐδου 2012). Σε αυτή τη μεταστροφή έχει συμβάλει και η διεξόδυση της τεχνολογίας στο χώρο της λογοτεχνίας η οποία τείνει να την μεταμορφώσει εκ βαθέων (Νικολαΐδου, 2008).

Δημιουργική γραφή: Εννοιολογική αποσαφήνιση

Η δημιουργική γραφή στηριγμένη στη δραστηριοκεντρική θεωρία (TaskBasedLearning, εφεξής TBL) εστιάζει σύμφωνα με τους Richards και Rodgers (2001) στα στάδια μέσα από τα οποία περνούν οι μαθητές για να καταλήξουν στην επισήμανση στοιχείων για τη γλώσσα-στόχο, παρά στο ίδιο το λογοτεχνικό κείμενο και/ή γλωσσικό φαινόμενο από την αρχή. Κινείται δε στο πλαίσιο δυο κατηγοριών δραστηριοτήτων: (1) Unfocused: Προδιαθέτουν τους μαθητές να επιλέξουν από ένα φάσμα γλωσσικών και/ή εκφραστικών τύπων, αλλά δεν είναι σχεδιασμένες ειδικά για να εκμαιεύσουν ένα συγκεκριμένο τύπο και (2) Focused: Σχεδιάζονται βάσει κλίμακας αυξανόμενης δυσκολίας και διοχετεύουν την προσοχή των μαθητών σε στοιχεία πραγματολογικά, συνομιλιακά, δομικά ή γραμματικά.

Οι βασικές θεωρητικές αρχές αυτών των δραστηριοτήτων συνοψίζονται στα εξής (Lightbown & Spada, 1999): (1) Έμφαση στη διαδικασία, όχι στο τελικό προϊόν, (2) Εκμάθηση της γλώσσας μέσω λεκτικής και επικοινωνιακής διεπίδρασης, και (3) Έμφαση των δραστηριοτήτων στη σημασία και στην επικοινωνία. Παράλληλα, η ταυτόχρονη επεξεργασία της σημασίας, της λειτουργίας και της γραμματικής, βασική αρχή του TBL, έχει ως αποτέλεσμα η προσοχή στους γλωσσικούς τύπους να μην διακόπτει την επεξεργασία της σημασίας και της λειτουργίας των λογοτεχνικών στοιχείων (Ηλιοπούλου, 2010).

Παιδαγωγικό πλαίσιο αναφοράς

Η δημιουργική γραφή συνάδει με την ύπαρξη διαφορετικών μαθησιακών προτιμήσεων/στυλ και ξεχωριστών τύπων νοημοσύνης των μαθητών (Gardner, 1983; 1999). Ειδικότερα, η παραγωγή γραπτού λόγου ανταποκρίνεται εξατομικευμένα στο επίπεδο των μαθητών, μεριμνά για όλα τα μαθησιακά προφίλ και διευρύνει όλους τους τύπους νοημοσύνης. Επιπλέον, ερευνητικά δεδομένα στο χώρο της ψυχολογίας καταδεικνύουν ότι η διαδικασία και οι τεχνικές της δημιουργικής γραφής προωθούν την ανάπτυξη και εξέλιξη μιας ισχυρής προσωπικότητας («θεωρία της αφήγησης», narrative theory) και βοηθούν στην αποκατάσταση δυσλειτουργιών σε γνωστικό επίπεδο («θεωρία της γνωστικής αποκατάστασης», King, Neilsen & White, 2013).

Συγκεκριμένα, μέσα από την καλλιέργεια των τεχνικών της δημιουργικής γραφής και την αξιοποίηση των ΤΠΕ για την παραγωγή συνεχούς γραπτού λόγου, προάγονται οι στρατηγικές ανάκλησης αποθηκευμένης γνώσης και πειραματισμού με γλωσσικές δομές, για να ανιχνευθεί ποια ταιριάζει περισσότερο στο εκάστοτε επικοινωνιακό περιβάλλον καθώς και οι αντισταθμιστικές στρατηγικές (Oxford, 2003).

Την ίδια στιγμή τα κίνητρα αποτελούν την πλέον ερευνηθείσα περιοχή στο χώρο της εκμάθησης και/ή καλλιέργειας μιας γλώσσας. Μολονότι το περιεχόμενό τους ποικίλει ανάλογα με την προσωπικότητα του μαθητή και το κοινωνικοπολιτισμικό και εκπαιδευτικό υπόβαθρό του καθώς και την απουσία μίας κοινώς αποδεκτής θεωρίας αξιολογικής διαβάθμισής τους, θεωρούνται ως ο παράγοντας κλειδί όχι απλά για την επιτυχή ή όχι έκβαση της επικοινωνιακής και ακαδημαϊκής γλωσσικής ικανότητας των μαθητών αλλά για την μαθησιακή τους πορεία γενικότερα (Sougari & Ιλιόπουλου, 2011). Η δημιουργική γραφή, αλλά και η

χρήση των ΤΠΕ ως συγγραφικού δολώματος και συγγραφικού εργαλείου είναι ακριβώς τα κίνητρα που ωθούν τους μαθητές στην παραγωγή γραπτού λόγου.

Ελληνική εκπαιδευτική πραγματικότητα: Νέα Αναλυτικά Προγράμματα στη Λογοτεχνία και Γλώσσα

Τα νέα Αναλυτικά Προγράμματα στο μάθημα της Γλώσσας έχοντας συμπεριλάβει στη γενικότερη φιλοσοφία και στοχοθεσία τους την έννοια του κριτικού γραμματισμού (Προγράμματα Σπουδών 2011, Εγκύκλιος 139610/ Γ2/ 01-10-2013) στοχεύουν στην ανάπτυξη της ικανότητας των μαθητών να χρησιμοποιούν τη γλώσσα σε πραγματικές επικοινωνιακές καταστάσεις, σε προβλέψιμα και μη προβλέψιμα συγκείμενα, σε βραχυπρόθεσμα και μακροπρόθεσμα πλαίσια και ταυτόχρονα να μπορούν να την αναδομούν και να την αναπροσαρμόζουν (Ηλιοπούλου & Αναστασιάδου, υπό δημ). Επιπλέον, τονίζεται ότι ο γραπτός λόγος (λογοτεχνικός, ακαδημαϊκός και προφορικός) δεν είναι απόλυτα οριοθετημένος ούτε έχει ομοιόμορφες γλωσσικές μορφές, αλλά χαρακτηρίζεται από γλωσσική και κειμενική ποικιλότητα. Κατά συνέπεια οι μαθητές χρειάζεται να τον χειρίζονται ανάλογα με τις αναδυόμενες απαιτήσεις της περίπτωσης επικοινωνίας.

Η δημιουργική γραφή, απόλυτα εναρμονισμένη με τις αρχές και τη φιλοσοφία του κριτικού ψηφιακού γραμματισμού, δημιουργεί, μέσα από τη συνένωση και μείξη των διακριτών κειμενικών συμβάσεων κείμενα με εύκαμπτα όρια (Χατζησαββίδης, 2007). Έτσι, ενώ η εμπειρία που έχει ως τώρα συσσωρευθεί καταδεικνύει ότι το κείμενο εκλαμβάνεται ως προϊόν προτυποποίησης καθορισμένων κειμενικών μορφών, αποκομμένων από κοινωνικοπολιτισμικές παραμέτρους και ανακλύπτουσες στην τάξη ανάγκες, με τη δημιουργική γραφή και την αξιοποίηση του υπολογιστή ως συγγραφικού εργαλείου οι μαθητές/δημιουργοί δεν «περιγράφουν» απλώς το περιβάλλον τους, αλλά παρεμβαίνουν δυναμικά σε αυτό και το ανα-δημιουργούν. Την ίδια στιγμή εφαρμόζοντας παιγνιώδεις ψηφιακές διαδικασίες συλλογής, σύγκρισης, καταγραφής και αναθεώρησης του περιεχομένου και της γλωσσικής διατύπωσης ενός αρχετυπικού κειμένου εμπλέκονται ενεργά σε συνεργατικούς, δασκαλομαθητικούς και διαμαθητικούς διαλόγους για την (συν)οικοδόμηση νέων γραπτών κειμένων (Χατζηλουκά-Μαυρή, 2010: 118).

Στο ίδιο θεσμικό πλαίσιο υποδηλώνεται ότι η καταδίκη του γλωσσικού λάθους και η επιθυμία εξοστρακισμού του από τη διδακτική πράξη στο πλαίσιο της παραδοσιακής παιδαγωγικής οδήγησε στη συσσωρευτική αντίληψη για τη γνώση και σε μια αδυναμία να του αναγνωριστεί ένας περισσότερο δυναμικός και δημιουργικός ρόλος στη μάθηση (Ηλιοπούλου, 2008). Άλλωστε, η εμπειρία καταδεικνύει ότι οι μαθητές δε δυσκολεύονται στη συγκρότηση μεμονωμένων ορθών προτάσεων, αλλά στη σύνταξη κειμένου. Τούτο, επειδή οι δυσκολίες τους δεν οφείλονται στην άγνοια εφαρμογής των κανόνων του γλωσσικού συστήματος, αλλά στην έλλειψη επαρκούς εμπειρίας στην οργάνωση του κειμένου τους με τρόπο ανταποκρινόμενο στις απαιτήσεις του θέματος, της περίπτωσης και του κοινωνικού πλέγματός τους (Ηλιοπούλου, 2009). Κινούμενες σε αυτό το θεωρητικό πλαίσιο οι βασικές αρχές αξιολόγησης παραγωγής γραπτού λόγου των νέων ΠΣ για τη ΝΕΓ εστιάζουν στην αξιοποίηση των ΤΠΕ για την παραγωγή λόγου και συνοψίζονται στα εξής: (1) Επικεντρώνονται στα στάδια της προπαρασκευής, σύνθεσης και επανεξέτασης, (2) Εκπαιδεύουν τους μαθητές να συμπεριφέρονται σαν πραγματικοί συγγραφείς, και (3) Προκρίνουν την εναλλακτική αξιολόγηση.

Απόλυτα εναρμονισμένες με το πνεύμα αυτό η δημιουργική γραφή και η αξιοποίηση των ΤΠΕ για την παραγωγή λόγου επιτρέπουν στο μαθητή να νιώθει όχι μόνο ότι έχει δικαίωμα στο λάθος αλλά και ότι το λάθος του αναδεικνύεται σε πολύτιμο εργαλείο μάθησης. Αυτή η προσέγγιση υπαγορεύεται από το γεγονός ότι αυτό που εξετάζεται δεν είναι η ορθότητα αλλά η καταλληλότητα για την περίπτωση και η επίτευξη του λογοτεχνικού και/ή επικοινωνιακού στόχου (Χατζησαββίδη, 2009), καθώς και οι επάλληλες γραφές του κειμένου με την αξιοποίηση του επεξεργαστή.

Παράλληλα, η εναλλακτική αξιολόγηση ενσωματωμένη στην διδακτική διαδικασία, λαμβάνει υπόψη την διαφορετική νοημοσύνη του μαθητή και δεν επικεντρώνεται στην γραπτή εξέτασή του. Παρέχει τη δυνατότητα στις πρακτικές της δημιουργικής γραφής σε ψηφιακά συγγραφικά περιβάλλοντα: (1) να αναδεικνύουν την επινοητικότητα των μαθητών, (2) να ελέγχουν τη συγκράτηση των πληροφοριών και τους συσχετισμούς δεδομένων, και (3) να καθιστούν τις διαδικασίες αξιολόγησης κτήμα των μαθητών (Ηλιοπούλου, 2013).

ΤΠΕ και Εκπαίδευση

Εκτός από τον κριτικό γραμματισμό και τη δημιουργική γραφή, τα Νέα Αναλυτικά Προγράμματα δίνουν ιδιαίτερη έμφαση και στην παιδαγωγική αξιοποίηση των ΤΠΕ. Αυτή είναι μια πανευρωπαϊκή πραγματικότητα, όπως φαίνεται και από την πρωτοβουλία «Opening Up Education» στο πλαίσιο της Ψηφιακής Ατζέντας της ΕΕ «Europe 2020» (Νικολαΐδου, Μαυρίδου & Ρουβάς, 2014). Με αφετηρία τα παραπάνω, παρατηρείται μια μετατόπιση της διδασκαλίας από την απομνημόνευση στη κριτική σκέψη, από την μηχανική γραφή στη δημιουργία, από την παθητική παρακολούθηση στην ενεργητική συμμετοχή, από το αποτέλεσμα στην διαδικασία, από την συγκλίνουσα στην αποκλίνουσα σκέψη.

Αν και οι εκπαιδευτικοί φαίνεται να έχουν μια θετική στάση απέναντι στις ΤΠΕ, η διείσδυση τους παραμένει προβληματική, κυρίως λόγω της έλλειψης κατάρτισης και της αδυναμίας παρακολούθησης των τεχνολογικών εξελίξεων. Αυτό που συνήθως παρατηρείται είναι ένα είδος «γραφειοκρατικής» προσέγγισης που ακυρώνει τον πρωτοποριακό χαρακτήρα τους (Σουλιώτης, 2010· Νικολαΐδου, 2008).

Η Δημιουργική Γραφή στο ΠΠΣΠΘ – Τ.Π.Ε. και δημιουργική γραφή

Η Δημιουργική Γραφή στο ΠΠΣΠΘ αξιοποιήθηκε ως διδακτικό εργαλείο για πρώτη φορά το σχολικό έτος 2010 - 2011. Στο πλαίσιο αυτής της προσπάθειας, εφαρμόστηκε πιλοτικό εκπαιδευτικό πρόγραμμα σε ένα τμήμα της Α Γυμνασίου του ΠΠΣΠΘ που απέβλεπε στον εμπλουτισμό και την οργάνωση της διδασκτέας ύλης των φιλολογικών μαθημάτων με άξονα τη Δημιουργική Γραφή και αξιοποιούσε τις ΤΠΕ για την παραγωγή των δημιουργικών κειμένων των μαθητών (Νικολαΐδου, 2012). Τα εξαιρετικά αποτελέσματα των δράσεων όσον αφορά την παραγωγή γραπτού λόγου και οι προοπτικές περαιτέρω επέκτασης οδήγησαν στην απόφαση δημιουργίας Ομίλου Δημιουργικής Γραφής. Ο πολυπληθής Όμιλος απέκτησε ιστοσελίδα (dimgrafi.blogspot.gr), στην οποία οι μαθητές δημοσιεύουν ηλεκτρονικά τα κείμενά τους, με απώτερο σκοπό την πιο ενεργητική εμπλοκή τους και τη δημιουργία μιας αίσθησης διαδικτυακής κοινότητας (Νικολαΐδου, 2008). Ταυτόχρονα, συνεχίζεται ως σήμερα το επιτυχές πιλοτικό πρόγραμμα αξιοποίησης της δημιουργικής γραφής για τη διδασκαλία

των φιλολογικών μαθημάτων με την αξιοποίηση των ΤΠΕ (<http://a2gymnasiou.blogspot.gr>). Επιπλέον, επιχειρήθηκε διδακτική παρέμβαση και εναλλακτική αξιολόγηση στα μαθήματα της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας και Γλώσσας Β΄ και Γ΄ Γυμνασίου, όπου εφαρμόστηκαν τεχνικές εξατομικευμένης και ομαδοσυνεργατικής εργασίας των μαθητών και παρουσίασης των εργασιών τους και αξιοποιήθηκαν οι ΤΠΕ και η δημιουργική γραφή κατά τις φάσεις του σχεδιασμού και της παραγωγής του πρωτότυπου υλικού (Νικολαΐδου, Μαυρίδου & Ρουβάς, 2014).

Στο ΠΠΣΠΘ, στις τάξεις που αξιοποιείται η δημιουργική γραφή ως διδακτικό εργαλείο υιοθετείται ένα συνδυαστικό μοντέλο αξιολόγησης, το οποίο επιχειρεί να καρπωθεί τα πλεονεκτήματα της περιγραφικής αξιολόγησης, του φακέλου εργασιών και της αυτοαξιολόγησης του μαθητή/τριας. Όσο μάλλον η τάξη ωριμάζοντας αφήνει πίσω της τους ατομικισμούς, διαμορφώνει τα δικά της συλλογικά αισθητικά κριτήρια.

Σε γενικές γραμμές, η πολυτροπική και υπερκειμενική (Νικολαΐδου, 2008) φύση της Λογοτεχνίας ενίσχυσε την πεποίθησή μας ότι θα μπορούσε να αποτελέσει την κατάλληλη πλατφόρμα για την ενσωμάτωση των ΤΠΕ στην εκπαιδευτική διαδικασία. Ταυτόχρονα, η χρήση βιωματικών μεθόδων μάθησης δεν θα μπορούσε να παραβλέψει το γεγονός ότι απευθυνόμαστε σε μια γενιά μαθητών, που είναι εξοικειωμένη με τη χρήση της τεχνολογίας σε κάθε έκφανση της καθημερινότητάς τους (Νικολαΐδου & Γιακουμάτου, 2004).

Συμπεράσματα- Σκέψεις

1. Με το βλέμμα στη διαδικασία και όχι στο αποτέλεσμα, κατορθώσαμε να έχουμε καλύτερα αποτελέσματα στην παραγωγή συνεχούς γραπτού λόγου από αυτά που θα μπορούσαμε να περιμένουμε. Ειδικότερα, μέσα από τις δραστηριοκεντρικές ασκήσεις (TBL) πετύχαμε να συνειδητοποιήσουν οι μαθητές την αναγκαιότητα της πολυπρισματικής έμφασης κατά την αποκωδικοποίηση λεκτικών μηνυμάτων.
2. Παράλληλα η ανάπτυξη πολύπτυχων κειμενικών τύπων μάς έδωσε τη δυνατότητα να αξιοποιήσουμε όλα τα μαθησιακά προφίλ των μαθητών μας, εστιάζοντας ιδιαίτερα στην συνεκτίμηση και προαγωγή των πολλαπλών τύπων νοημοσύνης τους.
3. Η αναζήτηση κατάλληλων για κάθε κειμενική περίπτωση σημαινόντων και η χρησιμοποίησή τους με πολλαπλά μέσα στο ίδιο περιεχόμενο σημαινόμενα και συχνά «ανατρεπτικά» ως προς τις παγιωμένες κοινωνικές λεκτικές φόρμες συνέβαλε στην καλλιέργεια του κριτικού γραμματισμού, βασικού άξονα αναφοράς των νέων ΑΠΣ.
4. Η παράλληλη εμβάθυνση των μαθητών στο θεωρητικό και πρακτικό πλαίσιο των αρχών στο θεωρητικό και πρακτικό πλαίσιο των αρχών της εστίασης στη μορφή (focusonform) και στο περιεχόμενο (focusonmeaning) λειτούργησαν επικουρικά στην ανάπτυξη ανακλητικών και αντισταθμιστικών στρατηγικών.
5. Η ενασχόληση με σύγχρονες μορφές ψηφιακής λογοτεχνίας στα πλαίσια του Ομίλου Δημιουργικής Γραφής μας έδωσε την δυνατότητα να προσελκύσουμε το ενδιαφέρον των μαθητών σ' αυτή καθαυτή τη Λογοτεχνία, επενεργώντας θετικά στη συμμετοχή τους στα πλαίσια του οικείου μαθήματος στο Γυμνάσιο και Λύκειο. Έτσι, με τη χρήση των ΤΠΕ, κατορθώ-

σαμε να παρέχουμε συγγραφικά ερεθίσματα που να καλύπτουν ένα ευρύ φάσμα μαθησιακών προτιμήσεων/στυλ και τύπων νοημοσύνης, σεβόμενοι την ατομικότητα του κάθε μαθητή, επιτρέποντας του να λειτουργεί με βάση τα ενδιαφέροντα και τις κλίσεις του.

6. Ένα από τα πλέον ενδιαφέροντα στοιχεία του πειράματος είναι η αξιοποίηση της δημιουργικής γραφής σε τμήματα μαθητών που προήλθαν από κλήρωση και σε τμήματα μαθητών που προήλθαν από τις εξετάσεις στα ΠΠΣ. Μέσα στα επόμενα χρόνια θα είμαστε πιθανόν σε θέση να γνωρίζουμε κατά πόσον η δημιουργική γραφή μπορεί να αξιοποιηθεί ως συγγραφικό εργαλείο και ως αναγνωστική σκευή για μαθητές διαφορετικών σχολικών επιδόσεων.

Βιβλιογραφία

Ελληνόγλωσση

Αναστασιάδου, Α. & Ηλιοπούλου, Κ. (2013). «Ανάπτυξη στρατηγικών κριτικής ανάγνωσης και γραφής: Μια εναλλακτική διδακτική πρόταση». Στο Κουτσογιάννης, Δ. (Επιμ.), *Πρακτικά Πανελληνίου Συνεδρίου Ο κριτικός γραμματισμός στη σχολική πράξη*. Δράμα (υπό δημ.).

Γιακουμάτου, Τ. & Νικολαΐδου, Σ. (2004). «Η λογοτεχνία μπροστά στην πρόκληση του διαδικτύου. Μια μελέτη της αναγνωστικής συμπεριφοράς του κοινού απέναντι σε ένα λογοτεχνικό υπερκείμενο». Στο Κατσιή - Γκίβαλου Α. (Επιμ.), *Πρακτικά Γ' Πανελληνίου συνεδρίου Η λογοτεχνία σήμερα: όψεις, αναθεωρήσεις, προοπτικές* (σελ. 745-751). Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.

Ηλιοπούλου, Κ. (2008). «Τα νέα διδακτικά εγχειρίδια στο μάθημα της Γλώσσας στο Γυμνάσιο και η αξιολόγηση γραπτού λόγου: σχέσεις και προβληματισμοί υπό το πρίσμα της επικοινωνιακής προσέγγισης». Στο Γεωργογιάννης Π. (Επιμ.), *Πρακτικά του 2ου Διεθνούς Συνεδρίου με θέμα «Νέο Εκπαιδευτικό Υλικό του ΥΠΕΠΘ – Αξιολόγηση και Διοίκηση Α'βάθμιας και Β'βάθμιας Εκπαίδευσης»* (σελ. 644-652). Πάτρα: ΚΕΔΕΚ.

Ηλιοπούλου, Κ. (2009). «Διδακτική αξιοποίηση της αξιολόγησης της έκθεσης: ένα διαρκές ζητούμενο». Στο Γεωργογιάννης Π. (επιμ.), *Πρακτικά του 1ου Διεθνούς Συνεδρίου με θέμα «Επιστημονικός Διάλογος για την Ελληνική Εκπαίδευση – Τυπική και Άτυπη Εκπαίδευση στην Ελλάδα. Βηματισμοί αλλαγής της εκπαιδευτικής πολιτικής της εκπαίδευσης στην Ελλάδα»* (σελ. 50-59). Πάτρα: ΚΕΔΕΚ

Ηλιοπούλου, Κ. (2010). «Όταν το *focus on form* συναντά το *TBL*: μια διδακτική πρόταση για αλλόγλωσσους μαθητές της ελληνικής». Εισήγηση στο 13ο Διεθνές Συνέδριο του ΚΕΔΕΚ με θέμα: Διαπολιτισμική Εκπαίδευση, Μετανάστευση, Διαχείριση συγκρούσεων και Παιδαγωγική της Δημοκρατίας. Ανακτήθηκε 2 Φεβρουαρίου 2014, από http://kedek.inpatra.gr/alex2010_2.pdf

Ηλιοπούλου, Κ. (2013). «Αξιολόγηση βάσει φακέλου στο μάθημα της Γλώσσας: Δυνατότητες και περιορισμοί στο πλαίσιο των νέων Α.Π. στο Γυμνάσιο». Εισήγηση στο 1ο Πανελλήνιο Συνέδριο Προτύπων Πειραματικών Σχολείων Πρωτοβάθμιας και Δευ-

τεροβάθμιας Εκπαίδευσης, 27-28 Απριλίου 2013. Ανακτήθηκε 2 Φεβρουαρίου 2014, από <http://3dim-evosm.web.auth.gr/conference/Conference%20program.pdf>

Νικολαΐδου, Σ. (2008). *Λογοτεχνία και Νέες Τεχνολογίες*. Αθήνα: Κέδρος.

Νικολαΐδου, Σ. (2012), «Δημιουργική γραφή στο σχολείο. Το τερπνόν μετά του ωφελίμου. Πιλοτικό εκπαιδευτικό πρόγραμμα συνεργασίας του Μεταπτυχιακού Προγράμματος Δημιουργικής Γραφής του Πανεπιστημίου Δυτικής Μακεδονίας με το Πρότυπο Πειραματικό Σχολείο Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης. Πρώτες διαπιστώσεις». *Κείμενα*, 15. Ανακτήθηκε 23 Νοεμβρίου 2013, από <http://keimena.ece.uth.gr/main/t15/05-nikolaidou.pdf>

Νικολαΐδου, Σ., Μαυρίδου, Α. & Ρουβάς, Γ. (2014). «*Η αξιοποίηση των ΤΠΕ και της Δημιουργικής Γραφής για τη διδασκαλία της Λογοτεχνίας και την παραγωγή συνεχούς γραπτού λόγου. Πλαίσιο, εφαρμογή και διαπιστώσεις από τη σχολική πράξη*». Εισηγήση στο 3^ο Πανελλήνιο Εκπαιδευτικό Συνέδριο Ημαθίας «Αξιοποίηση των ΤΠΕ στην εκπαιδευτική πράξη». Ανακτήθηκε 20 Μαΐου 2014, από <http://hmathia14.ekped.gr/praktika14/index.html>

Σουλιώτης, Μ. (2010). *Αλφαθητάριο για την ποίηση*. Θεσσαλονίκη: Επίκεντρο.

Σουλιώτης, Μ. (2012). *Δημιουργική Γραφή, Οδηγίες Πλεύσεως, Οδηγός Εκπαιδευτικού*. Κύπρος: Υπουργείο Παιδείας και Πολιτισμού, Παιδαγωγικό Ινστιτούτο, Υπηρεσία Ανάπτυξης Προγραμμάτων.

Χατζηλουκά - Μαυρή, Ε. (2010). *Από την επικοινωνιακή - κειμενοκεντρική προσέγγιση στην παιδαγωγική του κριτικού γραμματισμού (ή η διδασκαλία του γραπτού λόγου στο δημοτικό σχολείο σήμερα): Η περίπτωση της Κύπρου*. Αθήνα: Παιδαγωγικό Ινστιτούτο.

Χατζησαββίδης, Σ. (2007). Ο Γλωσσικός γραμματισμός και η παιδαγωγική του γραμματισμού: θεωρητικές συνιστώσες και δεδομένα από τη διδακτική πράξη. Στο *Πρακτικά (ηλεκτρονική μορφή) του 6ου Πανελληνίου Συνεδρίου της ΟΜΕΡ*. Πάτρα.

Χατζησαββίδης Σ. (2009). Γλωσσοδιδασκτικά συνεχή και ασυνεχή της τελευταίας τριακονταετίας: από τον επικοινωνιοκεντρισμό στον κοινωνιοκεντρισμό. Στο *Πρακτικά Πανελληνίου Συνεδρίου Η διδασκαλία της Ελληνικής γλώσσας ως πρώτη/μητρικής, δεύτερης/ξένης*. Νυμφαίο Φλώρινας.

Ξενόγλωσση

Gardner, H. (1983). *Frames of Mind: The Theory of Multiple Intelligences*. New York: Basic Books.

Gardner, H. (1999). *Intelligence reframed: Multiple intelligences for the 21st century*. New York: Basic Books.

King, R., Neilsen, Ph. & White, E. (2013). Creative writing in recovery from severe mental illness. *International Journal of Mental Health Nursing*, 22. Ανακτήθηκε 22 Φεβρουαρίου 2014, από <http://www.psychologynet.gr/journal.php?id=19>

Lightbown, P. & Spada, N. (1999). *How languages are Learned*. Oxford: Oxford University Press

Littlewood, W. (1999). *Task based learning of grammar*. Ανακτήθηκε στις 22 Μαρτίου 2014, από http://www.eltnews.com/features/interviews/036_michael_mccarthy1.shtml

Oxford, R. (2003). *Language learning styles and strategies: An overview*. Ανακτήθηκε 23 Ιουλίου 2014, από <http://www.education.umd.edu/EDCI/SecondLangEd/TESOL/People/Faculty/Dr.%20Oxford/StylesStrategies.doc>

Richards, J. & Rodgers, T. (2001). *Approaches and Methods in Language Teaching* (2nd edition). Cambridge: Cambridge University Press.

Sougari, A.M. & Iliopoulou, K. (2011). «*Investigating learners' attitudes towards Greek as a Second Language in an intercultural school*». In the 10th International Conference of Greek Linguistics, September 2011. Ανακτήθηκε 23 Ιουλίου, από http://www.icgl.gr/files/English/47.Sougari_&_Iliopoulou_10ICGL_pp.531-538.pdf

Ιστοσελίδες

Πρόγραμμα Σπουδών για τη διδασκαλία της Νεοελληνικής Γλώσσας στην υποχρεωτική εκπαίδευση, Οδηγός για τον Εκπαιδευτικό, Νέο Σχολείο, Αθήνα, 2011. Ανακτήθηκε 22 Φεβρουαρίου 2014, από <http://ebooks.gr/>